

Ἄρχιμ. Νικολάου Χ. Ἰωαννίδη, Δρος Θ.
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἡ ἈΝΘΡΩΠΙΝΗ ἈΣΘΕΝΕΙΑ ΚΑΙ Ὁ ΠΟΝΟΣ ΣΤΗΝ ΠΑΤΕΡΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

*

Εἰσαγωγικά

Ἀνάμεσα στά πολλά προβλήματα πού ἀντιμετωπίζει ὁ ἄνθρωπος κάθε ἐποχῆς σέ σχέση μέ τόν ἑαυτό του, τούς συνανθρώπους του καί τόν κόσμο ὁλόκληρο, ἐξέχουσα θέση κατέχει τό πρόβλημα τῆς σωματικῆς ἀσθένειας. Τό πρόβλημα αὐτό, πού παρά τούς συνεχεῖς ἀγῶνες καί τίς προσπάθειες δέν κατόρθωσε νά ἐξαλείψει ἀπό τή ζωή του, τόν ταλανίζει καί τόν ταλαιπωρεῖ. Ἔτσι οἱ ἀσθένειες ἀποτελοῦν μιά ἐπώδυνη καί δυσερμήνευτη πραγματικότητα, πού προκαλεῖ πόνους, θλίψεις, ἀγωνία, ἄγχος, βάσανα. Ἰδιαίτερα στή σημερινή ἐποχή τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, τοῦ κορεσμοῦ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν καί τοῦ ὁράματος μιᾶς ἐπίγειας ἀθανασίας, ἡ ἀσθένεια προσλαμβάνει μορφή τραγικότητας, ὀδηγώντας τόν ἄνθρωπο σέ ἀπόγνωση καί ἀπελπισία, μέ ἐπακόλουθο νά ἀδυνατεῖ νά δεῖ τήν ἄλλη ὄψη τῆς ἀσθένειας, δηλαδή νά τήν ἀντιμετωπίσει ὡς πρόξενο πνευματικῆς ὠφέλειας, ὡς εὐλογία καί πρόξενο ἀγιασμοῦ, ὡς «συνάντηση» Θεοῦ καί ἀνθρώπου.

Ἡ παρούσα εἰσήγηση ἔχει σκοπό νά παρουσιάσει καί ἐρμηνεύσει, κατά τό δυνατόν καί ὅσο ἐπιτρέπει ὁ χρόνος, τίς σημαντικότερες πτυχές τοῦ μυστηρίου τῆς ἀνθρώπινης ἀσθένειας καί τοῦ πόνου καί τή σημασία τους γιά τόν ἄνθρωπο.

1. Αἰτία καί προέλευση τῆς ἀσθένειας καί τοῦ πόνου

α) Στό βιβλίο τῆς Γενέσεως διαβάζουμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ὅπως καί ὁ κόσμος ὁλόκληρος, δημιουργήθηκε ἀπό τόν Θεό «καλός λίαν» (Γεν. 3, 5-7) καί τοποθετήθηκε στόν παράδεισο, γιά νά χαίρεται τήν κοινωνία μέ τόν Θεό. Συνεπῶς, ἀφοῦ ὁ Θεός εἶναι δημιουργός μόνον τοῦ «καλοῦ», στήν ἀνθρώπινη φύση δέν ὑπῆρχε οὔτε κακό οὔτε πάθος οὔτε πόνος, καί κατ' ἐπέκταση ἡ ἀσθένεια καί ὁ πόνος ἦσαν

ξένα πρὸς αὐτήν. Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ὅμως, ὁ προπάτορας Ἀδάμ, «φθόνῳ διαβόλου» ἁμάρτησε διὰ τῆς παρακοῆς «καὶ τοῦ παραδείσου καὶ τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν κακίαν, ἐξόριστος γίνεται»¹. Μὲ τὸ γεγονός δηλαδή τῆς ἁμαρτίας ἀρνήθηκε τὴν κοινωνία μὲ τὸν τριαδικὸ Θεό, διὰ τῆς ὁποίας κατεῖχε τὴν ἀφθαρσία καὶ αἰωνιότητα, καὶ βρέθηκε ἀπὸ τὴ φυσικὴ κατάστασι τῆς θείας κοινωνίας εἰς τὴν παρά φύσιν κατάστασι τῆς ἁμαρτίας, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας θεωρεῖται ἀσθένεια, πού ἐπληξε ὁλόκληρο τὸ ἀνθρώπινο γένος, λόγω τῆς ἐνότητος τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὰ τὰ ὅσα ἀναφέρει ἐπ’ αὐτοῦ ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας: «Νενόσηκεν οὖν ἡ φύσις τὴν ἁμαρτίαν, διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἐνός, τουτέστιν τοῦ Ἀδάμ· οὕτως ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί, οὐχ ὡς τῷ Ἀδάμ συμπαραβεβηκότες, οὐ γὰρ ἦσαν πώποτε, ἀλλ’ ὡς τῆς ἐκείνου φύσεως ὄντες τῆς ὑπὸ νόμον πεσοῦσης τὸν τῆς ἁμαρτίας. Ὡσπερ τοίνυν ἠρρώστησεν ἡ ἀνθρώπου φύσις ἐν Ἀδάμ, διὰ τῆς παρακοῆς τὴν φθορὰν καὶ τὸν πόνον, εἰσέδου τε οὕτως αὐτήν τὰ πάθη»². Συνεπῶς αἴτιος τῆς ἀνθρώπινης ἀσθενείας δὲν εἶναι ὁ Θεός, «οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός», ἀλλὰ ἡ προπατορικὴ ἁμαρτία.

β) Ἐκτός ὅμως τῆς προγονικῆς ἁμαρτίας, οἱ ἀσθένειες ὀφείλονται καὶ σὲ ἄλλους παράγοντες, τοὺς ὁποίους μᾶς φανερώνει ὁ ἴδιος ὁ Κύριος μέσα ἀπὸ τὰ θαύματα θεραπείας ἀσθενῶν τῆς ἐποχῆς του.

ι. Στὴ θεραπεία τῶν παραλυτικῶν, τόσο τῆς Βηθεσδά (Ἰω. 5, 2-15) ὅσο καὶ τῆς Καπερναοῦμ (Ματ. 9, 1-8· Μαρκ. 2, 1-12· Λουκ. 5, 17-26)³, ὁ Κύριος, ἐκτός τῆς θεραπείας πού τοὺς παρέχει, στὸν μὲν ἕνα δίνει τὴ συμβουλή: «Ἴδε ὑγιῆς γέγονας μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν σοί τι γένηται», στὸν δὲ ἄλλο παρέχει τὴν ἄφεσι τῶν ἁμαρτιῶν: «Θάρσει, τέκνον, ἀφένονται σοὶ αἱ ἁμαρτίαι σου». Ἡ ἀναφορὰ τῆς ἁμαρτίας ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ δηλώνει ἀσφαλῶς ὅτι ἡ αἰτία τῆς ἀσθενείας τοὺς ἦταν οἱ προσωπικὲς τοὺς ἁμαρτίαι. Ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας σχολιάζοντας τὸ «μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν σοί τι γένηται» ἀναφέρει: «μαστιγοῖ δὲ (ὁ Θεός) ποικίλως ἔτι ζῶντας ἐν σώμασι, καὶ πρὸ τῆς μεγάλης καὶ ἐπιφανοῦς ἡμέρας τοῦ πᾶσι δικάσοντος... πληττόμεθα πταίοντες τε καὶ λυποῦντες τὸν

¹ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Λόγος ΛΗ' εἰς τὰ Θεοφάνεια, εἴτουν Γενέθλια τοῦ Σωτῆρος*, PG 36, 324B.

² ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολήν, Sancti patris nostri Cyrilli archiepiscopi Alexandrini in D. Joannis evangelium*, vol. 3, ἐπιμ. ἔκδ. P.E. Pusey, ἔκδ. Clarendon Press, Oxford-Brussels 1872, σ. 187¹⁻⁷ (PG 74, 789AB). Πρὸβλ. JEAN CLAUDE LARCHET, *Ἡ θεραπευτικὴ τῶν πνευματικῶν νοσημάτων*, τόμ. Α', ἔκδ. Ἀποστ. Διακονίας, Ἀθήνα 2008, σσ. 59 κ. ἐξ.

³ Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος διευκρινίζει ὅτι πρόκειται γιὰ δύο διαφορετικοὺς παραλυτικούς: «ὁ μὲν γὰρ ἐν τῇ κολυμβήθρα (τῆς Βηθεσδά) κατέκειτο, οὗτος δὲ ἐν τῇ Καπερναοῦμ· καὶ ὁ μὲν τριακονταετῶ εἶχεν ἔτη, περὶ τούτου δὲ οὐδὲν τοιοῦτον εἴρηται· καὶ ὁ μὲν ἐν ἐρημίᾳ τῶν προστησομένων ἦν, οὗτος δὲ εἶχε τοὺς ἐπιμελουμένους, οἱ καὶ βαστάζοντες αὐτὸν ἔφερον» (Ὁμιλ. ΚΘ' εἰς Ματθαῖον, PG 57, 357).

Θεόν»⁴. Ἀλλά καί ὁ ἱερός Χρυσόστομος σχολιάζοντας τό «θάρσει, τέκνον, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου» καταλήγει στό ἴδιο συμπέρασμα. Θεωρεῖ ὅτι ἡ σωματική ἀσθένεια εἶναι συνδεδεμένη μέ τήν προσωπική ἁμαρτία, γι' αὐτό καί ἡ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τῆς θεραπείας: «Οὔτω δὴ καί ἐνταῦθα, τῆς μέν τῶν ἁμαρτημάτων ἀφέσεως τεκμήριον, τήν τοῦ σώματος σφίγξιν ποιεῖται»⁵. Μάλιστα ὁ σύνδεσμός τους ἀποδεικνύεται καί ἀπό τήν ἀναγκαιότητα θεραπείας καί τῶν δύο: «Ἐκατέρας οὖν οὐσίας (ἁμαρτίας-ἀσθένειας) τήν παράλυσιν ἰᾶται»⁶. Τέλος καί ὁ Θεοφύλακτος Ἀχρίδος σχολιάζοντας τά θαύματα τῶν παραλυτικῶν δηλώνει μέ ξεχωριστή σαφήνεια ὅτι ἡ ἀσθένεια προέρχεται ἀπό τήν ἁμαρτία: «δεικνύς δέ (ὁ Κύριος), ὅτι ἡ παράλυσις ἐξ ἁμαρτιῶν (ἐπῆλθε), λύει πρῶτον ἐκείνας»⁷. ἐπιπλέον τονίζει τό συνδεσμο τῆς ἄφεσης τῶν ἁμαρτιῶν μέ τήν ἐνίσχυση τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, προκειμένου ὁ θεραπευθεῖς νά μπορέσει νά ἀσκηθεῖ στήν τήρηση τῶν θεῶν ἐντολῶν: «οὐ μόνον ἀπαλλάττει τῶν ἁμαρτιῶν, ἀλλά καί δύνανται ἐντίθησιν εἰς τό ἐργάζεσθαι τάς ἐντολάς»⁸.

Οἱ Πατέρες συχνά ἀναφέρουν καί ἐπί μέρους ἁμαρτίες, ὅπως κενοδοξία, φιληδονία, γαστρεμαργία, ραθυμία, φόνους κ. ἄ.⁹, πού ὀδηγοῦν στή σωματική ἀσθένεια. Συγκεκριμένα ὁ ἱερός Χρυσόστομος σημειώνει ὅτι ὁ Κάϊν μετά τή φοβερή ἀδελφοκτονία ἀρρώστησε ἀπό παραλυσία¹⁰.

ii. Ἡ θεραπεία τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ (Ἰω. 9,1-41) μᾶς ἀποκαλύπτει καί μιᾶ ἄλλη αἰτία ἀσθενειῶν. Ὁ Κύριος στήν ἐρώτηση τῶν μαθητῶν του «τίς ἤμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλός γεννηθῆ;» ἀπάντησε ὅτι «οὔτε οὗτος ἤμαρτεν οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα φανερωθῆ τά ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ». Ἀπό τήν ἀπάντηση τοῦ Κυρίου γίνεται σαφές ὅτι στήν περίπτωση αὐτή αἰτία τῆς ἀσθένειας τοῦ τυφλοῦ ὑπῆρξε ἡ βούληση τοῦ Θεοῦ νά φανερωθεῖ διά τῆς θεραπείας ἡ δύναμή του· «ἵνα δοξασθῆ ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ»¹¹ σχολιά-

⁴ ΚΥΡΙΑΛΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Εἰς τό Κατά Ἰωάννην, Λόγος Β΄*, ἔκδ. Pusey vol. 1, σ. 311¹⁵⁻¹⁸ (PG 73, 344B).

⁵ ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ὁμιλία ΚΘ΄ εἰς Ματθαῖον*, PG 57, 360.

⁶ Αὐτόθι, 361.

⁷ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΑΧΡΙΔΟΣ, *Εἰς τό Κατά Ματθαῖον*, PG 123, 225D.

⁸ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Εἰς τό Κατά Μάρκον*, PG 123, 513BC.

⁹ Βλ. ἐπιλεκτικά: ΔΩΡΟΘΕΟΥ ΓΑΖΗΣ, *Διδασκαλῆς διάφοροι, Περί τῶν ἀγίων νηστειῶν* κ. ἄ., ἔκδ. Sources Chrétiennes, 92, σ. 450. ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, *Κλίμαξ, Λόγος ΚΒ΄ Περί τῆς πολυμόρφου κενοδοξίας*, PG 88, 956D-967A. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Πρός Θαλάσσιον 56, σχόλιον 8*, PG 90, 588BC. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Κεφάλαια περί θεολογίας καί τῆς ἐνοσάρκου οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ*, 1, 27, PG 90, 1093AB. ΘΑΛΑΣΣΙΟΥ, *Περί ἀγάπης καί ἐγκρατείας ἑκατοντάς Δευτέρα*, πθ΄, *Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν*, τόμ. Β΄, Ἀθήναι 1958, σ. 215. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἀγάπης ἑκατοντάς τρίτη*, νά, αὐτόθι, 219. ΝΙΚΗΤΑ ΜΟΝΑΧΟΥ, *Πρώτη πρακτικῶν κεφαλαίων ἑκατοντάς*, πη΄, *Φιλοκαλία*, τόμ. Γ΄, Ἀθήναι 1960, σ. 294.

¹⁰ ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ὁμιλία εἰς τόν παραλυτικόν διά τῆς στέγης χαλασθέντα, ὅτι οὐκ αὐτός ἐστίν ὁ παρά τῷ Ἰωάννῃ κείμενος· καί περί τῆς τοῦ Υἱοῦ πρὸς τόν Πατέρα ἰσότητος*, PG 51, 58.

¹¹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ὁμιλία ΝΖ΄ εἰς Ἰωάννην*, PG 59, 306.

ζει ὁ ἱερός Χρυσόστομος. Ὁ διάλογος αὐτός μεταξύ τοῦ Κυρίου καί τῶν μαθητῶν του προκαλεῖ ὀπωσδήποτε κάποια ἐρωτήματα, ἰδίως στούς ἀσθενεῖς πού ἐναγωνίως ἀναζητοῦν τά αἷτια τῆς ἀσθένειάς τους. Οἱ ἐρμηνευτές Πατέρες δέν παραλείπουν νά θέσουν τέτοια ἐρωτήματα καί νά δώσουν καί τήν ἀπάντησή. Ὁ Χρυσόστομος θέτει κατ' ἀρχάς τό ζήτημα πού προκύπτει ἀπό τήν ἐρώτηση τῶν μαθητῶν σχετικά μέ τίς ἁμαρτίες τῶν γονέων καί τίς συνέπειες πού ἔχουν στά τέκνα τους, καί ἐρωτᾷ: «Πῶς δέ τῶν γονέων ἁμαρτανόντων, αὐτός ἄν ἐκολάσθη;». Ἡ ἀπάντηση τοῦ Κυρίου ὅτι «οὔτε οὗτος ἤμαρτεν οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ» ἦταν σαφής, ἀφοροῦσε ὅμως μόνον τά αἷτια τῆς ἀσθένειας, γιατί, ὅπως σημειώνει ὁ Χρυσόστομος, «ἤμαρτε καί οὗτος, καί οἱ γονεῖς αὐτοῦ· ἀλλ' οὐκ ἐντεῦθεν ἡ πῆρωσις». Ἡ ἁμαρτία ὡς προσωπική πράξη οὔτε μπορεῖ νά προϋπάρξει τῆς γεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀφοῦ, κατά τόν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας, «προεῖναι μέν γάρ τήν ψυχήν οὐ πιστεύομεν... οὐδέ πρό σώματος ἁμαρτεῖν οἰησόμεθα»¹², οὔτε πάλι κληροδοτεῖται καί γι' αὐτό ὁ Χρυσόστομος διευκρινίζει: «Παῖς γάρ ὑπέρ πατρός οὐ δίδωσι δίκην... οὐδέ γάρ ἔνι, ἁμαρτάνοντος ἐτέρου, κολάζεσθαι ἕτερον»¹³. Καί ὁ Κύριλλος προσθέτει: «Ὅτι μέν οὖν οὔτε τὰς γονέων ἁμαρτίας ἐπάγει τέκνοις Θεός... καί ὅτι πρὸς τούτοις οὐκ ἐκ προγενεστέρων τῆς ψυχῆς ἁμαρτημάτων ἡ σωματώσις»¹⁴. Συνεπῶς ἀλλότριες ἁμαρτίες δέν μποροῦν νά θεωρηθοῦν ὡς αἷτια ἀσθένειας.

Στή συνέχεια ὁ ἱερός Χρυσόστομος θέτει καί ἕνα ἄλλο εὐλογο ἐρώτημα: Χωρίς τό πάθος τῆς ἀσθένειας «οὐκ ἐνῆν φανῆναι τοῦ Θεοῦ τήν δόξαν»; Ἀδικήθηκε δηλαδή ὁ ἐκ γενετῆς τυφλός «διά τήν τοῦ Θεοῦ δόξαν»; Ἡ ἀπάντηση γιά τόν ἱερό Πατέρα βρίσκεται ὄχι στά ἐξωτερικά φαινόμενα ἀλλά στά ἐσωτερικά, τά πνευματικά, πού πάντοτε ἀποσκοποῦν στή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι θεωρεῖ ὅτι ἡ θεραπεία τοῦ τυφλοῦ δέν ἀφοροῦσε μόνο τούς σωματικούς ὀφθαλμούς ἀλλά καί τούς ψυχικούς-πνευματικούς, «ἔνδον ἀνέβλεψεν ὀφθαλμούς»¹⁵ ἀναφέρει καί ὁ Θεοφύλακτος Ἀχρίδος συμπληρώνει: «ἅμα γάρ τῇ σωματικῇ ὀράσει καί τούς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμούς ἐφωτίσθη»¹⁶. Ποιό λοιπόν τό ὄφελος, ἄν ὁ τυφλός εἶχε γεννηθεῖ μέ ὑγιεῖς ὀφθαλμούς, ἀλλά οἱ πνευματικοὶ ὀφθαλμοὶ του ἀσθενοῦσαν ἀπό τό πάθος τῆς ἁμαρτίας; Ἄρα «πρὸς καλόν αὐτῷ ἡ πῆρωσις (δηλαδή ἡ ἀσθένεια) ἀπέβη, διά τῆς ἰάσεως ἐπιγνόντι τόν ἀληθῆ τῆς δικαιοσύνης ἥλιον»¹⁷ συμπεραίνει ὁ Θεοφύλακτος. Γι' αὐτό καί ὁ ἱερός Χρυσόστομος καταλήγει: «ἐγὼ δέ καί εὐηργετηῆσθαι αὐτόν φημι ἀπό

¹² ΚΥΡΙΑΛΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Εἰς τό Κατά Ἰωάννην, Λόγος ΣΤ'*, ἔκδ. Pusey vol. 2, σ. 150¹⁸⁻²⁰ (PG 73, 956C).

¹³ Αὐτόθι, 305-306. Πρβλ. ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΑΧΡΙΔΟΣ, *Εἰς τό Κατά Ἰωάννην*, PG 123, 41AB.

¹⁴ ΚΥΡΙΑΛΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Εἰς τό Κατά Ἰωάννην, Λόγος ΣΤ'*, ἔκδ. Pusey vol. 2, σ. 148²⁷⁻¹⁴⁹ (PG 73, 953C). Πρβλ. αὐτόθι, 940D-953B.

¹⁵ ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, αὐτόθι, 307.

¹⁶ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΑΧΡΙΔΟΣ, *Εἰς τό Κατά Ἰωάννην*, PG 123, 44A.

¹⁷ Αὐτόθι.

τῆς πηρώσεως»¹⁸. Ἐπομένως τό πάθος τῆς ἀσθένειας δέν πρέπει νά τό ἀντιμετωπίζουμε μόνον ὡς ἄλγος, ἀλλά ὀφείλουμε νά βλέπουμε καί τήν ἄλλη ὄψη του, δηλαδή τήν πνευματική ὠφέλεια πού προξενεῖ. Ὁ Χρυσόστομος λέγει πολύ χαρακτηριστικά: «Ὡσπερ οὖν τά κακά οὐκ ἔστι κακά τά κατά τόν παρόντα βίον· οὕτως οὐδέ τά ἀγαθά ἀγαθά· ἀλλ' ἁμαρτία μόνη κακόν, πῆρωσις δέ οὐ κακόν»¹⁹.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας τούς λόγους τοῦ Κυρίου «ἵνα φανερωθῇ τά ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ» προσεγγίζει μέ ἀποφαιτικό τρόπο, λέγοντας ὅτι τό βαθύτερο νόημά τους εἶναι ἀκατανόητο «παντελῶς ταῖς ἡμετέραις διανοίαις» καί ὡς ἐκ τούτου πρέπει νά τό προσεγγίζουμε μέ ἐμπιστοσύνη στή θεία δικαιοσύνη, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει καθετί ὠφέλιμο καί σωτήριο γιά μᾶς²⁰. Συγκεκριμένα δέ γιά τή φανέρωση τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ μέσω τῆς ἀσθένειας τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ, σημειώνει ὅτι ὁ Κύριος «ἀποσιωπᾷ τό λοιπόν, ἑαυτῷ μόνῳ πρέπει εἰδῶς τό ἐξεπίστασθαι τοῦτο»²¹. διαβλέπει ὁμως στους κυριακούς αὐτούς λόγους κάποια ἔμμεση ἀπάντηση πρὸς τούς μαθητές, «ἵνα μή παντελῶς σιωπήσας καλέση πως αὐτούς εἰς τό καί εἰσαυθίς περί τῶν αὐτῶν ἀναπυθάνεσθαι φιλεῖν»²². Ἡ ἀπάντηση κατά τόν Κύριλλο βρίσκεται στό ἴδιο τό γεγονός τῆς θεραπείας τοῦ τυφλοῦ, ἡ ὁποία δέν ὑπῆρξε μία ἀπό τίς πολλές θαυματουργικές ἰάσεις μέ τίς ὁποῖες εὐεργετοῦσε ὁ Κύριος τό λαό, ἀλλά μία ἀπ' ἀρχῆς δημιουργία ὀφθαλμῶν, ἀφοῦ ὁ τυφλός ἐκ γενετῆς ἔστερεῖτο ὀφθαλμῶν. Ἔτσι ὁ Κύριος ἀποκαλύπτεται στους ἀνθρώπους ὡς ὁ δημιουργός Θεός τοῦ παντός καί φανερώνει τά ἔργα του καί δι' αὐτῶν τή δόξα του. Καί κλείνει τό σχολιασμό του ὁ Κύριλλος μέ τήν παραίνεση: «Ταύτην οἶμαι τήν διάνοιαν ἐγκεῖσθαι τῷ προκειμένῳ, νοεῖν δέ τοῖς συνετοῖς ἐξέστω τά τελειότερα»²³.

iii. Ὁ Εὐαγγελιστής Λουκᾶς (13, 10-17) ἐξιστορεῖ τή θεραπεία τῆς συγκύπτουσας γυναίκα. Ὁ Κύριος μετά τήν ἴαση τῆς συγκύπτουσας ἀπευθύνεται στόν ἀρχισυνάγωγο, ὁ ὁποῖος ἀγανάκτησε «ὅτι τῷ Σαββάτῳ ἐθεράπευσεν ὁ Ἰησοῦς», λέγοντάς του: «Ὑποκριτά, ἕκαστος ὑμῶν τῷ Σαββάτῳ οὐ λύει τόν βοῦν αὐτοῦ ἢ τόν ὄνον ἀπό τῆς φάτνης καί ἀπαγαγόν ποτίζει; Ταύτην δέ, θυγατέρα Ἀβραάμ οὕσαν, ἣν ἔδησεν ὁ σατανᾶς ἰδοῦ δέκα καί ὀκτώ ἔτη, οὐκ ἔδει λυθῆναι ἀπό τοῦ δεσμοῦ τούτου τῇ ἡμέρα τοῦ Σαββάτου;». Τά λόγια

¹⁸ ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, αὐτόθι, 307.

¹⁹ Αὐτόθι.

²⁰ «Ἄλλ' ἔστιν ἀθέατα παντελῶς ταῖς ἡμετέραις διανοίαις τά πολύ λίαν ὑπέρ ἡμᾶς... χρῆ γάρ διανοεῖσθαι μᾶλλον ἅ προστετάγμεθα, καί βαθύτερα μὲν μή ἐξετάζειν, χαλεπότερα δέ μή ζητεῖν, μηδέ ἀνορῦττειν πειρᾶσθαι ῥιποκινδύνως τά ἐγκεκρυμμένα μόνη τῇ θείᾳ καί ἀφράστῳ βουλή, ἐπιτρέπιν δέ μᾶλλον εὐσεβῶς εἰδέναί μόνῳ Θεῷ τά αὐτῷ πρόποντα καί ἐξαίρετα, μετά τοῦ διακεῖσθαι καί πιστεῦναι ἀληθῶς ὅτι δικαιοσύνης ἀπάσης ὑπάρχων πηγῇ (ὁ Θεός), οὐκ ἄν τι δράσαι τυχόν, ἢ βουλευσαίτο ἐν τε τοῖς καθ' ἡμᾶς... εἰ μή ὅπερ ἄν αὐτῷ φαίνοιτο πρόπον, καί τῶν τῆς ἀληθοῦς ὀρθότητος οὐκ ἐξοίχεται λόγων» ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Εἰς τό Κατά Ἰωάννην, Λόγος Ζ'*, ἔκδ. Pusey vol 2, σ. 15023-1516 (PG 73, 956C-957A).

²¹ Αὐτόθι, ἔκδ. Pusey vol 2, σ. 151²⁵⁻²⁶ (PG 957B).

²² Αὐτόθι.

²³ Αὐτόθι, ἔκδ. Pusey vol 2, σ. 152⁸⁻⁹ (PG 957C).

αὐτά τοῦ Κυρίου δηλώνουν σαφέστατα ὅτι ἡ αἰτία τῆς ἀσθενείας τῆς γυναίκας ἦταν ὁ ἴδιος ὁ σατανάς ὁ ὁποῖος τήν «ἔδησεν... δέκα καί ὀκτώ ἔτη». Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας σχολιάζοντας τήν θεραπεία τῆς συγκύπτουσας γυναίκας τονίζει ὅτι τό πάθος τῆς ἀσθενείας της ὀφείλεται στή «διαβολική ἀγριότητα», ἡ ὁποία ἐπῆλθε «δι' οἰκεῖα πταίσματα», καί ἐπεξηγεῖ ὅτι πολλές φορές ὁ σατανάς λόγω προσωπικῶν πλημμελημάτων γίνεται αἰτία ἀσθενειῶν, οἱ ὁποῖες ὅμως ἀποβλέπουν σέ πνευματική ὠφέλεια: «Ἐξεστι δὴ οὖν ἐντεῦθεν ἰδεῖν, ὅτι δέχεται πολλάκις τήν κατά τινων ἐξουσίαν ὁ σατανᾶς, πλημμελούντων δηλονότι, καί τῶν εἰς εὐσέβειαν σπουδασμάτων ἀνθηρημένων τό ῥάθυμον· οὐς δ' ἄν λάβοι, τοιούτους ἐνήσιον ἀρῶσθήμασιν ἔσθ' ὅτι σωματικοῖς, κολαστῆς ὑπάρχων καί ἀπηνῆς. Δίδωσι δέ χώραν αὐτῷ πρὸς τοῦτο οἰκονομικώτατα λίαν ὁ παντεπόπτης Θεός, ἵνα τῷ τῆς δυσπραγίας βάρει κατηχθισμένοι, μεταφοιτᾶν ἔλαιντο πρὸς τά βελτίω»²⁴.

Τά ἴδια περίπου ἀναφέρει καί ὁ Θεοφύλακτος Ἀχιίδος, τονίζοντας ὅμως ἰδιαίτερα ὅτι τό κακό καί ἡ ἀσθένεια δέν προέρχονται ἀπό τόν Θεό ἀλλά ἀπό τόν διάβολο: «Ἴσως γάρ διά πταίσματά τινα ἐγκαταλειφθεῖσαν ὑπό Θεοῦ ἐτιμωρεῖτο ὁ σατανᾶς. Παραίτιος γάρ ἐστι τοῖς τῶν ἀνθρώπων σώμασι πάντων τῶν δυσχερῶν... ἐπεὶ καί ἐξ ἀρχῆς αὐτός ἡμῖν πρόξενος ἐγεγόνει τοῦ ἐκπεσεῖν μὲν τῆς ἀφθαρσίας, ἐφ' ἧ ἐκτίσθημεν, νοσερῶ δέ σώματι καί παθῶν δεκτικῶ προσδεθῆναι»²⁵. Ἀναφερόμενος δέ ἰδιαίτερα στήν ὑπαιτιότητα τῆς προσωπικῆς ἁμαρτίας παρουσιάζει τήν ἀσθενούσα ἀνθρώπινη ψυχή ὡς συγκύπτουσα ἀπό τίς γήινες φροντίδες, χωρίς νά μπορεῖ νά ἀναχθεῖ στά θεῖα καί οὐράνια· στή δέ χρονική διάρκεια τῶν δεκαοκτώ ἐτῶν βλέπει τίς δέκα ἐντολές, πού παραβαίνει ἡ συγκύπτουσα ψυχή, καί τήν ἀπολεσθεῖσα ἐλπίδα τοῦ ὄγδοου αἰῶνα, δηλαδή τῆς αἰώνιας ζωῆς²⁶.

Κάποιες φορές ὅμως ὁ Θεός ἐπιτρέπει στόν διάβολο νά πειράξει καί ἀγαθοῦς ἀνθρώπους, ὥστε διά τοῦ πάθους νά ἀναδειχθοῦν λαμπρότεροι καί καθαρότεροι. Κλασικό παράδειγμα εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Ἰώβ, γιά τήν ὁποία ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρει: «Τοῦτο (τό ἔργο τοῦ πειρασμοῦ) γοῦν καί ὁ διάβολος ἐπὶ τοῦ Ἰώβ ἐποίησε· καίτοι καί ἐκεῖ ὁ Θεός ἐπέτρεψεν· ἀλλ' οὐδέ ἐκεῖ πειθόμενος τῷ διαβόλῳ, ἀλλά τόν αὐτοῦ θεράποντα θέλων ἀποφῆναι λαμπρότερον, καί τῷ δαίμονι πᾶσαν ἀναισχυντίας ἐκκόπτων πρόφασιν, καί εἰς τήν αὐτοῦ περιτρέπων κεφαλὴν τά κατά τοῦ δικαίου γινόμενα»²⁷.

²⁴ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Εἰς τό Κατά Λουκᾶν*, PG 72, 765AB.

²⁵ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΑΧΡΙΔΟΣ, *Εἰς τό Κατά Λουκᾶν*, PG 123, 917A.

²⁶ «Συγκύπτει γάρ ἡ ψυχή, ὅταν ἐπὶ τὰς γήινας μόνας φροντίδας νεύη, καί μηδέν οὐράνιον ἢ θεῖον φαντάζεται· διό καί ὀκτώ καί δέκα ἔτη νοσεῖν λέγεται. Ὅταν γάρ τις περὶ τήν τήρησιν τῶν ἐντολῶν τοῦ θεοῦ νόμου, αἰτίνες εἰσι δέκα, καί περὶ τήν ἐλπίδα τοῦ ὄγδοου αἰῶνος ἀσθενῆ, δέκα καί ὀκτώ ἔτη συγκύπτειν λέγεται· ἢ οὐχ ὁ τῇ γῇ προσκειόμενος, καί ἁμαρτάνων ἀεὶ τὰς τε ἐντολάς ἀθετεῖ, καί τόν μέλλοντα αἰῶνα οὐ προσδέχεται;» (ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, αὐτόθι, 917CD).

²⁷ ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ὁμιλία ΚΣΤ' εἰς Ματθαῖον*, PG 57, 354.

Τά ιερά κείμενα τοῦ Εὐαγγελίου ἀναφέρονται συχνά σέ δαιμόνιο ἀσθενείας πού ταλαιπωρεῖ τούς ἀνθρώπους. Δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις ὀμιλοῦν γιά «πνεῦμα (δαμόνιον) ἀκάθαρτον» πού ταλαιπωροῦσε τούς δαμονισμένους (Μάρκ. 5,2· Λουκ. 8,29· 9,25 κ. ἄ.), καί γιά «πνεῦμα ἄλαλον καί κωφόν» πού στεροῦσε τήν ὀμιλία καί τήν ἀκοή ἀπό τόν δαμονισμένο υἱό πού ἔφερε ὁ πατέρας του στόν Ἰησοῦ (Μάρκ. 9,25). Οἱ περιπτώσεις αὐτές, καθῶς καί ἄλλες παρόμοιες, ἀντιμετωπίζονται μόνον διά τῆς θείας ἐπεμβάσεως. Ὁ Ἰησοῦς, διαβάζουμε στίς *Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, «διήλθεν εὐεργετῶν καί ἰώμενος πάντας τούς καταδυναστευομένους ὑπό τοῦ διαβόλου» (10,38)· καί ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐρμηνεύοντας τέτοιου εἴδους θεραπείες λέγει ὅτι «ἡ θεία τοῦ Μονογενοῦς φύσις ἀφράστω πυρί κατέφλεγεν τούς δαίμονας»²⁸. γι' αὐτό καί ἡ Ἐκκλησία σέ τέτοιες περιπτώσεις εὐχεται στόν Κύριο νά ἐπιτιμήσει τό δαιμόνιο τῆς ἀσθενείας: «Ἀπόστησον, φυγάδευσον καί ἀπέλασον πᾶσαν σατανικήν ἔφοδον καί πᾶσαν ἐπιβουλήν»²⁹, «ἀπέλασον πᾶσαν ἐνέργειαν τοῦ διαβόλου, πᾶσαν μαγείαν πᾶσαν φαρμακείαν, ἀστρομαντείαν»³⁰ κ. ἄ. Ἐδῶ ὀφείλουμε νά ἀναφέρουμε ὅτι τέτοιες δαμονικῆς περιπτώσεις, πού ὀπωσδήποτε δέν εἶναι καί τόσο συχνές (π. χ. βασκανία, μαγεία κ. ἄ.), δέν ἀφοροῦν κάθε σωματική ἀσθένεια καί ὡς ἐκ τούτου ἀποτελεῖ πλάνη νά βλέπουμε σέ κάθε ἀρρώστια τήν ἐπήρεια τοῦ σατανᾶ.

γ) Ἡ ἀσθένεια δέν ἀποτελεῖ πάντοτε φυσική συνέπεια τῆς ἁμαρτίας. Ἀρκετά συχνά προέρχεται ἀπό τή θεία παιδαγωγία. Σύμφωνα μέ τήν Ἁγία Γραφή ἀλλά καί τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Θεός πολλές φορές παραχωρεῖ ἀσθένειες γιά νά παιδαγωγήσει καί ἐξαγιάσει τά ἀγαπημένα του τέκνα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι ὁ πολυάθλος Ἰώβ, πού ἤδη ἀναφέραμε, ὁ ὁποῖος, ὄντας δίκαιος καί ἀγαθός, ὑπέστη κατά παραχώρηση Θεοῦ φοβερές δοκιμασίες καί μεταξύ ἄλλων καί τήν ἀσθένεια τῆς λέπρας, τήν ὁποία τό ἱερό κείμενο ὀνομάζει «ἔλκος πονηρόν» (Ἰώβ 2,7). Οἱ δοκιμασίες τοῦ Ἰώβ, ἀλλά καί ἡ καρτερία μέ τήν ὁποία τίς ἀντιμετώπισε, μᾶς φανερώνουν ὅτι ὁ Θεός ἐπιτρέπει ὁ δρόμος τῆς ζωῆς τοῦ πιστοῦ νά διέρχεται μέσω ποικίλων παθῶν, ἀσθενειῶν καί πόνων, γιά νά τελειωθεῖ ἠθικῶς, νά ἐξαγνισθεῖ καί ἐξαγνισμένος νά παρουσιασθεῖ ἐνωπιόν του νικητῆς, γιά νά ἀπολαύσει τά ἀγαθά τῆς ὑπομονῆς του, ὅπως ἀκριβῶς ὁ Ἰώβ (42,10,12). Ἔτσι οἱ πειρασμοί, ὡς μέσα δοκιμασίας, συντελοῦν στήν ἀνάδειξη καί αὐξηση τῆς ἀρετῆς. Γι' αὐτό καί ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος λέγει: «οἱ πειρασμοί καί αἱ θλίψεις

²⁸ ΚΥΡΙΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Εἰς τό Κατά Ματθαῖον, Mattheus Kommentare aus der griechischen Kirche*, ἐπιμ. ἔκδ. J. Reuss, [Texte und Untersuchungen 61], ἐκδ. Akademie-Verlag, Berlin 1957 101¹⁻² (PG 72, 392C).

²⁹ *Εὐχή ἐπί Βασκανίαν*, βλ. *Μικρόν Εὐχολόγιον*, ἔκδ. Ἀποστολ. Διακονίας, Ἀθήναι 1999, σ. 320.

³⁰ *Εὐχή Γ' ἐπί πασχόντων ὑπό δαιμόνων*, αὐτόθι, σσ. 310-311.

καί τά δοκίμια πολλοῦ παρὰ τῷ Θεῷ ἠξίωvται λόγου καί σύντροφοι ἐξ ἀρχῆς τῆ καθ' ἡμᾶς εὐσεβεία γεγονᾶσιν»³¹.

Συχνά βλέπουμε τούς ἁγίους καί δικαίους ἀνθρώπους νά ταλαιπωροῦνται καί νά πονοῦν ἀπό ἀσθένειες πού τούς παρεχώρησε ὁ Θεός «διά τήν ἐκάστου δοκιμήν καί τελείωσιν», ὅπως λέγει ὁ Χρυσόστομος. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος ὁμολογεῖ ὅτι «ἐδόθη μοι σκόλοψ τῆ σαρκί» (Β΄ Κορ. 12,7) καί ὁ Μ. Βασίλειος διεκτραγωδεῖ τήν κατάστασιν τῆς υἱείας του λέγοντας: «Ἐμέ δέ ἐπέλιπε παντελῶς τό σῶμα, ὥστε μηδέ τάς σμικροτάτας κινήσεις δύνασθαι ἀλύπως φέρειν»³², «ἡ ἀρχαία πληγή μου, τό ἦπαρ τοῦτο διαδεξάμενον, ἐπέκλεισε μέν με σιτίων, ἀπεδίωξε δέ τῶν ὀμμάτων τόν ὕπνον, ἐν μεθορίοις δέ κατέσχε ζωῆς καί θανάτου»³³. Μέ ἀνάλογες διηγήσεις περιγράφουν τίς σωματικές τους ἀσθένειες καί πολλοί ἄλλοι ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας³⁴. τό ἀξιοσημεῖωτο δέ εἶναι ὅτι ὅλοι ἔχουν ἐπίγνωσιν ὅτι τό πάθος τῆς ἀσθένειας καί τοῦ πόνου τούς ἐδόθη κατά παραχώρησιν Θεοῦ καί ἔχει χαρακτηριστικά παιδαγωγικά καί ἐξαγνιστικά. Εἶναι πολύ χαρακτηριστικά τά ὅσα λέγει ἐπ' αὐτοῦ ὁ ἱερός Χρυσόστομος: «Τῆς γάρ τῶν ἁγίων κακώσεως καί θλίψεως τῆς ποικίλης καί παντοδαπῆς ἔχω πρός τήν ἡμετέραν ἀγάπην εἰπεῖν... ὅτι μέν οὖν εἰς τό μετριάξιν καί ταπεινοφρονεῖν, καί τό μή φυσαῖσθαι ἐκ τῶν σημείων καί τῶν κατορθωμάτων, συμβάλλεται τοῖς ἁγίοις ἡ κάκωσις... Τοσαύτας τοίνυν αἰτίας ἔχοντες εἰπεῖν τῆς τῶν ἁγίων κακώσεως, μή δυσχεραίνωμεν ἐν τοῖς πειρασμοῖς, μηδέ ἀπορῶμεν, μηδέ θορυβῶμεθα, ἀλλά καί αὐτοί τάς ἑαυτῶν παιδαγωγῶμεν ψυχάς, καί ἑτέρους ταῦτα διδάσκωμεν»³⁵.

Ἀπό ὅσα ἤδη ἀναφέραμε, γίνεται φανερό ὅτι ἡ ἀσθένεια εἶναι ἴδιο τῆς φθαρείας ἀπό τήν προγονική ἁμαρτία ἀνθρώπινης φύσης καί ὅτι συχνά προέρχεται ἀπό προσωπικές ἁμαρτίες ἢ καί ἀπό θεία παραχώρησιν, πάντοτε ὁμως πρός ψυχική ὠφέλεια.

2. Ἡ ἀντιμετώπιση τῆς ἀσθένειας καί τοῦ πόνου

³¹ ΙΩΣΗΦ ΒΡΥΕΝΝΙΟΥ, *Λόγος Α΄ περί συντελείας, Τά Εὐρεθέντα Β΄*, ἔκδ. Εὐγενείου Βουλγάρου, Ἐν Λειψία 1768, σ. 205. Πρβλ. ΝΙΚ. ΙΩΑΝΝΙΔΗ, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος, βίος-ἔργο-διδασκαλία*, Ἀθήνα 1985, σσ. 356-357.

³² Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ἐπιστολή Ρ΄, Εὐσεβίῳ ἐπισκόπῳ Σαμοσάτων, Saint Basile. Lettres*, vol. 1, ἐπιμ. ἔκδ. Y. Courtonne, ἔκδ. Les Belles Lettres, Paris 1957, σ. 218¹⁰⁻¹¹ (PG 32, 504C).

³³ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἐπιστολή ΡΑΗ΄, Εὐσεβίῳ ἐπισκόπῳ Σαμοσάτων, Saint Basile. Lettres*, vol. 2, ἐπιμ. ἔκδ. Y. Courtonne, ἔκδ. Les Belles Lettres, Paris 1961, σ. 54¹³-55¹⁵ (PG 32, 580A).

³⁴ Βλ. ἐπιλεκτικῶς ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ἐπιστολή Ζ΄*, PG 52, 598. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Ἱστορικά ἔπη*, PG 37, 1306A.

³⁵ ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ὀμιλία Α΄ εἰς τό ρητόν τοῦ ἀποστόλου Παύλου, Οἶνω ὀλίγω χρωῶ*, PG 49, 23 - 29. Πρβλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Ἐπιστολή ΛΖ΄ Φιλογορίῳ, Saint Grégoire de Nazianze, Lettres*, vol. 1, ἐπιμ. ἔκδ. P. Gallay, ἔκδ. Les Belles Lettres, Paris 1964 36, 1¹ - 36, 2⁴ (PG 37, 77): «Ἀλγῶ τῆ νόσῳ καί χαίρω οὐχ ὅτι ἀλγῶ, ἀλλ' ὅτι τοῦ καρτερεῖν, τοῖς ἄλλοις εἰμί διδάσκαλος. Ἐπειδή γάρ τό μή πάσχειν οὐκ ἔχω, τοῦτο γε τῷ πάσχειν παρακερδαίνω, τό φέρειν καί τό εὐχαριστεῖν, ὥσπερ ἐν τοῖς εὐθύμοις, οὔτω δὴ κἂν τοῖς ἀλγεινοῖς».

Ἡ ἀσθένεια ἀποτελεῖ μιά φοβερή δοκιμασία γιά τόν ἄνθρωπο, ὄχι μόνο γιά τόν πόνο πού τοῦ προκαλεῖ καί τό φόβο τοῦ θανάτου πού τοῦ προξενεῖ, ἀλλά καί ἐπειδή δημιουργήθηκε ἀπό τόν Θεό ὑγίης γιά τήν αἰωνιότητα καί ἐνδομύχως ἀντιδρᾶ στήν παρά φύση κατάσταση τῆς ἀσθένειας. Ἡ ὑγίης αὕτη ἀντίδραση κινδυνεύει, λόγω τοῦ πόνου, νά τραπεῖ σέ ἀγανάκτηση, γογγυσμό, σκανδαλισμό κ.τ.ῶ., ἄν δέν προσανατολισθεῖ σωστά· σωστός δέ προσανατολισμός σημαίνει πνευματική ἀντιμετώπιση τῆς ἀσθένειας.

Ἡ ἐρώτηση τοῦ Κυρίου πρὸς τόν παραλυτικό τῆς Βηθεσδά «θέλεις ὑγίης γενέσθαι;» (Ἰω. 5,6) εἶναι ἐρώτηση πού ἀπευθύνει καί σέ κάθε ἀσθενή κάθε ἐποχῆς. Καί ὅπως τότε ὁ παραλυτικός, πού δέν εἶχε ἄνθρωπο γιά νά τόν βοηθήσει, ἀλλά τόν βρῆκε στό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ, ἔτσι καί σήμερα ὁ κάθε ἀσθενής ἔχει τόν Χριστό, τόν μόνον ἰατρό καί θεραπευτή τῶν ψυχῶν καί τῶν σωμάτων, γιατί ὁ Χριστός εἶναι «ἐγγύς πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν ἐν ἀληθείᾳ»³⁶. Ἔτσι οἱ θεραπείες πού ὁ Κύριος προσέφερε στους ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του, ἀποτελοῦν πάντοτε μοναδικό παράδειγμα καί ἀλάνθαστο ὁδηγό στό πῶς πρέπει νά ἀντιμετωπίζεται ἡ ἀσθένεια.

α) Προϋπόθεση ὅλων τῶν θαυματουργικῶν ἰάσεων τοῦ Κυρίου πού ἀναφέρονται στά ἱερά Εὐαγγέλια, εἶναι ἡ πίστη τοῦ ἀσθενοῦς. Οἱ ἐρμηνευτές Πατέρες στέκονται ἰδιαίτερα στό θέμα αὐτό θεωρώντας ὅτι δέν ἀρκοῦσε ἡ «φιλοτιμία» καί φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου γιά τή θαυματουργική του ἐνέργεια, ἀλλά κυρίως ἀπαιτεῖτο «ἡ πίστις τῶν σωζομένων»³⁷. Ἡ πίστη τῶν δύο τυφλῶν τοῦ *Κατά Ματθαῖον Εὐαγγελίου* τούς παρότρυνε νά ἀκολουθήσουν τόν Ἰησοῦ καί νά τόν παρακαλέσουν «ἐλέησον ἡμᾶς, υἱέ Δαυίδ»· στή δέ ἐρώτηση τοῦ Ἰησοῦ «πιστεύετε ὅτι δύναμαι τοῦτο ποιῆσαι;» νά ἀπαντήσουν «ναί, Κύριε» καί νά λάβουν ἀμέσως τήν ἴαση ὡς συνέπεια τῆς πίστεώς τους: «κατά τήν πίστιν ὑμῶν γεννηθήτω ὑμῖν» (Ματ. 9, 27-31). Ὁ ἱερός Χρυσόστομος θαυμάζει τήν πίστη τους, γιατί, ὅπως λέγει, ὄντας τυφλοί, «ἐξ ἀκοῆς μόνης τήν πίστιν δέχονται», ἀποδεικνύοντας ὅτι ἀνήκουν σ' αὐτούς γιά τούς ὁποίους ὁ Κύριος εἶπε «μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καί πιστεύσαντες» (Ἰω. 20,29). Ἔτσι ἡ βαθιά τους πίστη, καταλήγει ὁ ἱερός Πατήρ, τούς κατέστησε «μεριστάς τοῦ κατορθώματος»³⁸. Τήν ἴδια πίστη ἐπέδειξε καί ὁ τυφλός τῆς κολυμβήθρας τοῦ Σιλβάμ, ὥστε νά συμπεραίνει πάλι ὁ Χρυσόστομος: «εἰ δέ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν καί ψηλαφωμένων πίστεως δεῖ, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῶν ἀοράτων»³⁹. Τό περιεχόμενο τῆς πίστεώς τους ἐντοπίζεται ἀπό τόν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας στήν ἐπίκληση «ἐλέησον ἡμᾶς, υἱέ Δαυίδ», διὰ τῆς ὁποίας μαρτυρεῖται ἡ θεότητα

³⁶ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΑΧΡΙΑΔΟΣ, *Εἰς τό Κατά Λουκᾶν*, PG 123, 989A.

³⁷ ἸΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ὁμιλία ΛΒ' εἰς Ματθαῖον*, PG 57, 377.

³⁸ *Αὐτόθι*.

³⁹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ὁμιλία ΝΖ' εἰς Λουκᾶν*, PG 59, 312.

τοῦ Κυρίου, καί γι' αὐτό ἀναφέρει ὅτι ζήτησαν «θεοπρεπεστάτην ἐνέργειαν παρ' αὐτοῦ (τοῦ Κυρίου)»⁴⁰. Μάλιστα ὁ Χρυσόστομος θεωρεῖ ὅτι ἡ συγκεκριμένη διατύπωση τῆς ἐρώτησης τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς τυφλοὺς «πιστεύετε ὅτι δύναμαι τοῦτο ποιῆσαι;» -καί ὄχι π.χ. «πιστεύετε ὅτι δύναμαι παρακαλέσαι τὸν Πατέρα μου;»- ἤθελε νά προκαλέσει τὴν ὁμολογία τῆς πίστεώς τους ὅτι ὄχι ἀπλῶς ὁ Κύριος «δύναται εὐξασθαι» γιὰ τὴν θεραπεία, ἀλλ' «ὅτι αὐτὸς δύναται τοῦτο ποιῆσαι», δηλαδή νά διατρανώσουν τὴν πίστη τους στὴ «δεσποτεία» του⁴¹.

Ὅλοι οἱ θεραπευθέντες ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ τὴν ἴδια πίστη ἐπέδειξαν. Ἐπὶ παραδείγματι γιὰ τὸν παραλυτικό τῆς Βηθεσδά ὁ Κύριλλος λέγει: «ἐπίστευσε πανοικί, καί Θεὸν ὠμολόγει»⁴². γιὰ τὴν Χαναναία ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρει ὅτι ἡ πίστη της «καί μείζονα τούτων ἀνύσαι δύναται»⁴³. γιὰ τὸν τυφλό τῆς Ἱεριχοῦς ὁ Θεοφύλακτος σημειώνει ὅτι «θερμότης πίστεως ἦν τό ἐνδοθεν κινοῦν αὐτόν»⁴⁴ κ.ο.κ.

Στὴν πίστη ὅλων αὐτῶν ὁ Κύριος ἀνταποκρίθηκε χαρίζοντάς τους τὴν θεραπεία: «ἡ πίστις σου σέσωκέ σε» (Ματ. 9, 22), «γεννηθῆτω σοι ὡς θέλεις» (Ματ. 15,28), «ὡς ἐπίστευσας γεννηθῆτω σοι» (Ματ. 8,13) κ.λπ. Οἱ λόγοι αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, κατὰ τὸν Θεοφύλακτο, φανερώνουν ὅτι τό ἀποτέλεσμα τῆς δωρεᾶς καθορίζεται ἀπὸ τὴν θερμότητα τῆς πίστεως: «Μανθάνομεν δέ ἐκ τούτου, ὅτι ὅταν μετὰ πίστεως αἰτῶμεν, οὐκ ἄλλα μὲν αἰτοῦμεν, ἄλλα δέ δίδωσιν, ἀλλ' ἐκεῖνα αὐτά: ὥστε ἐπειδὴν ἄλλα αἰτοῦντες, ἄλλα λαμβάνομεν, πρόδηλον ὅτι οὐ καλῶς οὐδέ πιστῶς αἰτοῦμεν»⁴⁵.

Ὅλα τὰ παραπάνω παραδείγματα καθιστοῦν σαφὴ τὴν ἀνάγκαιότητα τῆς πίστεως γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς ἀσθένειας καί ἐπιβεβαιώνουν τοὺς λόγους τοῦ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων «τοσοῦτον ἴσχυσε τῶν ἀδελφῶν ἡ πίστις, ὥστε τὸν νεκρὸν ἐξ ἄδου πυλῶν ἀνεκαλέσατο. Εἶτα ἕτεροι ὑπὲρ ἐτέρων πιστεύσαντες, ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι ἴσχυσαν... Εἰ δέ καί πιστὸς εἶναι νομίζεις, ἀλλ' οὐπω τό τέλειον τῆς πίστεως ἔχεις: χρεῖα καί σύ κατὰ τοὺς Ἀποστόλους εἰπεῖν “Κύριε, πρόσθετε ἡμῖν πίστιν (Λουκ. 17,5)”»⁴⁶.

β) Ἡ ἐντρύφηση στὶς εὐαγγελικὲς διηγήσεις τῶν θαυμάτων θεραπείας ἀσθενῶν μᾶς ἀποκαλύπτει ὅτι ἡ πίστη τῶν αἰτουμένων τὴν ἴαση συνοδεύεται συχνά καί ἀπὸ ταπείνωση. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ Χαναναία, τὴν ταπείνωση τῆς ὁποίας ὁ ἱερός Χρυσόστομος διαπιστώνει ἀπὸ τὰ ἐξῆς γεγονότα: Δέν «ἐτόλμη-

⁴⁰ ΚΥΡΙΑΛΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Εἰς τό Κατά Λουκᾶν*, PG 72, 864B.

⁴¹ ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ὁμιλία ΔΒ' εἰς Ματθαῖον*, PG 57, 377.

⁴² ΚΥΡΙΑΛΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Εἰς τό Κατά Ἰωάννην, Λόγος Β'*, ἔκδ. Pusey vol 1, σ. 304²⁸ (PG 73, 336C).

⁴³ ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ὁμιλία ΝΒ' εἰς Ματθαῖον*, PG 58, 521.

⁴⁴ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΑΧΡΙΔΟΣ, *Εἰς τό Κατά Λουκᾶν*, PG 123, 1017C.

⁴⁵ Αὐτόθι, 1018D.

⁴⁶ ΚΥΡΙΑΛΛΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, *Κατήχησις Ε'*, *Cyrrilli Hierosolymorum archiepiscopi opera quae supersunt omnia*, ἐπιμ. ἔκδ. W.C. Reischl - J. Rupp, ἔκδ. Olms, Hildesheim 1967² 8¹-9²⁰ (PG 33, 516A-517A).

σεν ἔλθειν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα... ἀναξίαν ἑαυτὴν τιθεμένη». Δέν «ἐτόλμησεν εἰς ὄψιν τοῦ Διδασκάλου τὴν δαμονῶσαν (θυγατέρα) ἀγαγεῖν». Δέν τόλμησε νὰ ζητήσῃ νὰ ἔλθῃ «ὁ ἰατρός (Ἰησοῦς) εἰς τὴν οἰκίαν» τῆς. Δέν θεωροῦσε τὸν ἑαυτὸν τῆς ἄξιο, ὥστε νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν θεραπεία «ὡς ὀφειλήν», «ἀλλ' ἐλεηθῆναι ἐδεῖτο, καὶ τὴν συμφορὰν τὴν οἰκίαν ἐξετραγῶδει μόνον». Δέν σκανδαλίσθηκε ὅταν «οὐδέ ἀποκρίσεως» ἀξιώθηκε. Δέν ἦλθε «εἰς ἀπόγνωσιν», οὔτε ἀπόρησε γιὰ τὴν ἀρνητικὴν στάση τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ «ἀπηναισχύντησε καλὴν ἀναισχυντίαν». Καὶ ὅταν ὁ Κύριος τῆς εἶπε «οὐκ ἔστι καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων καὶ βαλεῖν τοῖς κυναρίοις», δέν ἀγανάκτησε, ἀλλὰ μὲ ταπείνωσιν ἀπάντησε «ναί, Κύριε· καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψυχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν» (Ματ. 15, 26-27), παραδεχόμενη ὅχι μόνον ὅτι εἶναι «κυνάριον»⁴⁷, ἀλλ' ὅτι ἀρκεῖται σ' ὅσα εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὰ «κυνάρια». Ἡ στάση τῆς Χαναναίας μᾶς δείχνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος μπροστὰ στὸν πόνο τῆς ἀσθενείας γίνεται καρτερικός, πρόθυμος νὰ ὑπακούσῃ, νὰ ταπεινωθῇ καὶ νὰ παραδώσῃ τὸν ἑαυτό του στὸν Θεό. Ἡ μὲ ταπείνωσιν ἐναπόθεσις τῆς λύσεως τοῦ πάθους τῆς ἀσθενείας καὶ τοῦ πόνου στὸν Θεό εἶναι ὁ πιὸ ὀρθὸς καὶ σωτήριος τρόπος ἀντιμετώπισής του.

γ) Ἀπὸ τίς περιπτώσεις τῶν ἀσθενῶν, τοὺς ὁποίους ὁ Κύριος, ὅπως εἶδαμε, θαυματουργικῶς ἐλέησε, προκύπτει ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς βάσταξαν τὸ πάθος τῆς ἀσθενείας ἐπὶ σειρά ἐτῶν μὲ θαυμαστὴ ὑπομονή (βλ. ἐνδεικτικῶς τὴν συγκύπτουσα γυναῖκα Λουκ. 13, 10-17 καὶ τὸν παραλυτικὸ τῆς Βηθσεδά Ἰω. 5, 2-15). Ἡ ὑπομονή τους ὑπῆρξε σωτήρια καὶ ἐπιβεβαιώνει τοὺς εὐαγγελικούς λόγους: «Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος οὗτος σωθήσεται» (Ματ. 24, 13) καὶ «ἐν τῇ ὑπομονῇ ὑμῶν κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν» (Λουκ. 21, 19).

Οἱ ἀσθενεῖς τῶν Εὐαγγελίων πού ἰάθησαν ἀπὸ τὸν Κύριο, εἶδαμε ὅτι ἦσαν ὅλοι ἄνθρωποι πίστεως καὶ ἀσφαλῶς ἢ πίστη τους ὑπῆρξε προϋπόθεσις τῆς ὑπομονῆς τους, γιὰτί διαφορετικὰ ἢ ὑπομονή τους θὰ ἦταν μιὰ μοιρολατρικὴ ἀποδοχὴ τῆς κατάστασις τοῦ πάθους τῆς ἀσθενείας στὴν ὁποία βρισκόνταν. Γιὰ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας δέν εἶναι ἡ μοιρολατρικὴ ὑπομονὴ πού φέρνει τὴν ὑπερβασιὰ τοῦ πάθους τῆς ἀσθενείας, ἀλλ' ἡ ἐν πίστει ἀποδοχὴ του καὶ ἡ μὲ ὑπομονὴ καὶ ἐλπίδα ἀντιμετώπισή του. Μιὰ τέτοια ὑπομονὴ θεωρεῖται, σὲ κείμενο πού ἀποδίδεται στὸν Μέγα Ἀθανάσιο, μεγάλη ἄσκησις: «Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μεγάλη ἄσκησις, τὸ ἐν ταῖς νόσοις καὶ πόνοις ἐγκαρτερεῖν καὶ ὑπομένειν, καὶ εὐχαριστηρίους ὕμνους ἀναπέμπειν τῷ Θεῷ»⁴⁸. Καὶ ὁ σκοπὸς μιᾶς τέτοιας ἄσκησις εἶναι νὰ ὑπερβαθῇ τὸ πάθος καὶ οἱ πειραζόμενοι νὰ ἀναδειχθοῦν νικητές, τέλειοι καὶ ὀλοκληρωμένοι: «Πᾶσαν χαρὰν ἠγήσασθε,

⁴⁷ ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ὁμιλία ΝΒ' εἰς Ματθαῖον, PG 58, 519-520.

⁴⁸ ΨΕΥΔΟ-ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Βίος καὶ πολιτεία Συγκλητικῆς 99, ΒΕΠΕΣ 35, σ. 250 (PG 28, 1548D).

ἀδελφοί μου, ὅταν πειρασμοῖς περιπέσητε ποικίλοις, γινώσκοντες ὅτι τό δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως κατεργάζεται ὑπομονήν, ἡ δέ ὑπομονή ἔργον τέλειον ἐχέτω, ἵνα ἦτε τέλειοι καί ὀλόκληροι, ἐν μηδενί λειπόμενοι» (Ἰακ. 1, 2-4).

Τό ἔργο τῆς ὑπομονῆς ὁμως, πρέπει νά σημειώσουμε, δέν εἶναι εὐκόλο καί χρειάζεται μεγάλο ἀγῶνα, κυρίως ὅταν ἡ κατάσταση τοῦ πάθους τῆς ἀσθένειας χρονίζει. Ὁ πολυάθλος Ἰώβ, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ παράδειγμα ὑπομονῆς, ὅταν ἡ δοκιμασία του ἔφθασε σέ σημεῖο ἐξαιρετικά ὑψηλό, ἡ πίστη καί ἡ ὑπομονή του ἄρχισαν νά κάμπτονται καί νά καταριέται τήν ἡμέρα τῆς γεννήσεώς του: «Μετά τοῦτο ἤνοιξεν ὁ Ἰώβ τό στόμα αὐτοῦ καί κατηράσατο τήν ἡμέραν αὐτοῦ... ὅτι οὐ συνέκλεισε πύλας γαστροῦ μητροῦ μου· ἀπήλλαξε γάρ ἄν πόνον ἀπό ὀφθαλμῶν μου...» (Ἰώβ 3, 1-10). Ἐδῶ βλέπουμε τόν πάσχοντα νά βρῖσκεται στό πιό κρίσιμο σημεῖο τοῦ ἀγῶνα του λόγω κοπώσεως ἔχει ἀγγίξει τά ὅρια τῶν ψυχικῶν του δυνάμεων καί κινδυνεύει νά χάσει τήν ὑπομονή του καί νά ἐγκαταλείψει τόν ἀγῶνα του. Ὁ Μ. Βασίλειος σχολιάζοντας τήν κορυφαία αὐτή στιγμή τοῦ πάθους τοῦ Ἰώβ, συμβουλεύει ὅλους ὅσους πάσχουν παρόμοια: «Μηδεῖς ἐξ ὧν ἔπαθεν ἀναπεισθῆ λογίσασθαι τι καί λέγειν, ὡς ἄρα οὐδεμία πρόνοια τάττει τά καθ' ἡμᾶς, μηδέ κατηγορεῖτω τῆς οἰκονομίας τοῦ Δεσπότου καί κρίσεως, ἀλλ' εἰς τόν ἀθλητήν ἐκεῖνον (τόν Ἰώβ) ὀράτω, κακεῖνον σύμβουλον ποιείσθω τοῦ κρείττονος. Ἀναλογιζέσθω τοὺς ἀγῶνας ἅπαντας ἐφεξῆς ἐφ' οἷς ἠρίστευσε, καί πόσοις βέλεσιν ὑπό τοῦ διαβόλου βληθεῖς οὐκ ἐδέξατο καιρίαν πληγὴν»⁴⁹. Δηλαδή, κατά τό παράδειγμα τοῦ Ἰώβ ὁ Θεός ἐνίστε ἐπιτρέπει τό πάθος νά ἀγγίξει τά ψυχικά ὅρια τοῦ δοκιμαζόμενου πιστοῦ, ὥστε νά φανεῖ ἡ διά τῆς ὑπομονῆς πνευματική του δύναμη, νά ξεπεράσει τό πάθος καί νά ἐξαγνισθεῖ μέ τή βοήθεια τῆς θείας χάριτος καί νά ἀπολαύσει τή γαλήνη τοῦ νικητή. Αὐτό τό ἐπιβεβαιώνει μέ σαφήνεια καί ὁ ἱερός Χρυσόστομος λέγοντας: «Τοιοῦτον τῷ Θεῷ ἔθος, μή ἐκ προουμιῶν τά δεινά, ἀλλ' ὅταν κορυφωθῆ, ὅταν αὐξηθῆ... τότε ἀθρόον πάντα μεταβάλλει ἐπί τό γαληνόν, καί πρὸς ἀπροσδοκῆτους τινάς καταστάσεις αὐτά πραγματῶν ἄγειν»⁵⁰.

Συνεπῶς ἡ μοναδική ὁδός γιά νά ὑπερβαθεῖ τό πάθος τῆς ἀσθένειας καί τοῦ πόνου, εἶναι ἡ ὑπομονή. Γι' αὐτό καί ὁ Μ. Βασίλειος, ὁ ὁποῖος, ὅπως ἀναφέραμε, θεωρεῖ τόν Ἰώβ «ἀθλητήν» καί «σύμβουλον» ὑπομονῆς, τόν προτείνει ὡς ὀδηγό σέ ὅσους βαδίζουν τό δρόμο τῆς ὑπομονῆς: «Ὁρᾷς ὀπόσα ὁ δίκαιος Ἰώβ ἐκ τῆς ὑπομο-

⁴⁹ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὁμιλία ΚΑ' Περί τοῦ μή προσηλωσθαι τοῖς βιωτικῶν, καί περὶ τοῦ γενομένου ἐμπρησμοῦ ἔξωθεν τῆς Ἐκκλησίας, PG 31, 557D.

⁵⁰ ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Πρὸς Ὀλυμπιάδα ἐπιστολή Α', *Jean Chrysostôme, Lettres à Olympias*, ἐπιμ. ἐκδ. Α.Μ. Malingrey, [SC 13bis], Paris 1968² 7,2,14 (PG 52, 550). Πρὸβλ. ΙΩ. ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ, Ἡ βίωσις τοῦ πάθους κατὰ τήν διδασκαλίαν τῆς Ἀγ. Γραφῆς, Συμβολή εἰς τήν ποιμαντικὴν ψυχολογίαν, Ἀθήναι 1960, σσ. 33-34. Δ. ΔΟΪΚΟΥ, «Ὁ Ἰώβ καί οἱ φίλοι του. Τό πρόβλημα τοῦ πόνου», *Γρηγόριος Παλαμάς*, 3 (1957), σ. 227· 5 (1957), σσ. 366-368.

νήσ ἐαυτῶ συνέλεξεν ἀγαθά; Καί σύ τοίνυν, εἴ τι σοι προσεπέλασε δυσχερές ἀπό τοῦ χθές ἀναφθέντος πυρός ἐκ τῆς τῶν δαιμόνων ἐπιβουλῆς, τοῦτο καρτέρησον, καί τήν ἐκ τοῦ πάθους ἀνίαν κρείττοσι κατεύνασον λογισμοῖς· καί κατά τό γεγραμμένον, ἐπίρριπον ἐπί τόν Κύριον τήν μέριμνάν σου, καί αὐτός σέ διαθρέψει»⁵¹.

δ) Ἡ ὑπομονή, ὅπως ἄλλωστε ἡ πίστις καί ἡ ταπείνωση, πρέπει νά εἶναι τό συνεχές αἶτημα τῆς προσευχῆς, γιατί, ἀπ' ὅ,τι εἶδαμε, ἡ ἀπόκτηση καί βίωσή τους εἶναι τόσο δύσκολη, ὥστε χωρίς τή θεία βοήθεια θά ἦταν ἀκατόρθωτη.

Πρότυπο προσευχῆς στούς πειρασμούς καί τίς θλίψεις ἀποτελεῖ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, ὁ ὁποῖος πρῖν ἀπό τό πάθος του προσευχήθηκε στόν Θεό Πατέρα λέγοντας: «πάτερ, εἰ βούλει παρενεγκεῖν τοῦτο τό ποτήριον ἀπ' ἐμοῦ· πλήν μή τό θέλημά μου, ἀλλά τό σόν γινέσθω» (Λουκ. 22, 42· Ματ. 26, 39). Ὁ Κύριος ἐξέφρασε μέ τήν προσευχή του τήν ἐπιθυμία καί τήν παράκλησή του, ἀλλά προέταξε τό θέλημα τοῦ Θεοῦ Πατρός· καί ἡ ἀπάντηση στήν προσευχή του ἦταν ἄμεση: «ἄφθῃ δέ αὐτῶ ἄγγελος ἀπ' οὐρανοῦ ἐνισχύων αὐτόν» (Λουκ. 22, 43). Τό εἶδος αὐτό τῆς προσευχῆς συνέστησε ὁ Κύριος στούς μαθητές του, «προσεύχεσθε, ἵνα μή εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν» (Λουκ. 22, 46· Ματ. 26, 41· Μάρκ. 14, 38), καί διά τῶν μαθητῶν του σέ ὅλους τούς δοκιμαζόμενους καί ἀγωνιόντες πιστούς.

Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας συνιστοῦν τήν παράδοση αὐτή τῆς προσευχῆς, γιατί ἐκφράζει ὅλο τόν πόνο τοῦ ἀνθρώπου καί τήν ἐπιθυμία του γιά λύτρωση «ἀπό παντός μολυσμοῦ σαρκός καί πνεύματος... (ἀπό) πάσης κακώσεως καί νόσου καί θλίψεως»⁵². Ὁ ἱερός Χρυσόστομος πολύ χαρακτηριστικά ἀναφέρει: «Ἐάν λύπη συμβῆ... λάβε παραμυθίαν ἐκεῖθεν τοῦ δεινοῦ (διά τῆς προσευχῆς), ἄν ζημία, ἄν θάνατος, ἄν πειρασμοί, ἄν συκοφαντίαι, ἄν θλίψεις, ἄν θάνατος οἰκείων, ἄν ἀποβολή οἰκείων· μᾶλλον δέ μή ἔγκυπτε, ἀλλά ἀνάλαβε πάντα, ἔχε ἐπί τῆς διανοίας... Ἐνθα ἄν ἦ τό ὄνομα Κυρίου, πάντα αἴσια... Κάλει τόν Υἱόν, εὐχαρίστει τῶ Πατρί. Καί γάρ τοῦ Υἱοῦ καλουμένου ὁ Πατήρ καλεῖται, καί αὐτοῦ εὐχαριστημένου ὁ Υἱός εὐχαριστεῖται»⁵³. Τήν ἀπόκτηση τῶν προϋποθέσεων γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ πάθους τῆς ἀσθένειας καί τοῦ πόνου μέσω τῆς προσευχῆς βεβαιώνει καί ὁ Ἰσαάκ ὁ Σύρος: «Προσευχή ἐστι δέησις... δι' ἧς ὑπό Θεοῦ βοηθεῖται ἄνθρωπος»⁵⁴... Ὅταν δέ αἰσθηται ὁ ἄνθρωπος τῆς θείας βοηθείας, ὅτι πάρεστι βοηθοῦσα αὐτῶ, τότε ἡ καρδιά παραυτίκα ἐμπίπεται πίστεως καί συνήσιν... ὅτι ἡ προσευχή καταφύγιον πέφυκε βοηθείας, καί πηγὴ σωτηρίας, καί

⁵¹ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὁμιλία ΚΑ' Περί τοῦ μή προσηλωσθαι τοῖς βιωτικοῖς..., PG 31, 564B.

⁵² Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, *Μικρόν Εὐχολόγιον*, Ἀθήναι 1955, σσ. 184-185. Πρβλ. JEAN CLAUDE LARCHET, *Ἡ θεραπευτικὴ τῶν πνευματικῶν νοσημάτων...*, σσ. 557 κ. ἔξ.

⁵³ ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ὑπόμνημα πρὸς Κολασσαεῖς, PG 62, 361-364.

⁵⁴ ΙΣΑΑΚ ΤΟΥ ΣΥΡΟΥ, *Λόγος ΔΒ' Περί Καθαρᾶς προσευχῆς*, Ἐπαντα τά εὐρεθέντα ἀσκητικά, ἔκδ. Νικηφόρου Θεοτόκη (ἀνατύπωση Χ. Σπανοῦ), Ἀθήναι γ. γρ., σ. 136.

θησαυρός πεποιοθήσεως, καί λιμὴν ῥυόμενος ἀπὸ τρικυμίας, καί φῶς τοῖς ἐν σκότει, καί στήριγμα τῶν ἀσθενῶν, καί σκέπη ἐν τῷ καιρῷ τῶν πειρασμῶν, καί βοήθεια ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς νόσου, καί ἀσπίς λυτρώσεως... καί ἀπλῶς εἰπεῖν πᾶν τό πλῆθος τῶν ἀγαθῶν τούτων, διὰ τῆς προσευχῆς εὐρίσκεται ἔχον τὴν εἴσοδον (εἰς τὸν ἄνθρωπον)»⁵⁵.

Ἡ προσευχή τοῦ Κυρίου πρὸ τοῦ πάθους του, πού, ὅπως ἀναφέραμε, ἀποτελεῖ πρότυπο γιὰ τὴν προσευχή κάθε πάσχοντος πιστοῦ, ἀπαιτεῖ ὅσα ἐκζητοῦμε ἀπὸ τὸν Κύριο νὰ προϋποθέτουν πάντοτε «τό συμφέρον τῆς αἰτήσεως». Ὅμως μόνον ὁ Κύριος γνωρίζει ἂν τό αἶτημα τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τό πάθος τῆς ἀσθένειας καί τοῦ πόνου εἶναι πρὸς τό συμφέρον μας. Γι' αὐτό ὁ Μ. Βασίλειος, ὑποδεικνύοντας πῶς πρέπει νὰ προσευχόμεσθε, μεταξύ ἄλλων ἀναφέρει: «Προσεύχου οὖν τῷ Θεῷ μετὰ φόβου καί ταπεινοφροσύνης... καί ὅταν τά δύο μέρη ἀποπληρώσης, τῆς δοξολογίας καί τῆς ταπεινοφροσύνης, τότε λοιπὸν αἶτησον ὃ ὀφείλεις αἰτῆσαι... Αὐτός γάρ σε ἔπλασε, καί κήδεταί σου τῆς σωτηρίας, καί οἶδε πῶς ἐκάστῳ συμφέρει, εἴτε ὑγιαίνειν, εἴτε ἀσθενεῖν· ἀλλ' αἶτει, καθὼς προσετάχθης, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Περί γάρ τῆς χρείας τοῦ σώματός σου, καθὼς προέφη, αὐτός φροντίσει»⁵⁶.

Ἡ προσευχή λοιπὸν τοῦ κάθε ἀσθενῆ καί πονεμένου ἀνθρώπου πρέπει νὰ θέτει σέ πρώτη θέση τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος μόνον γνωρίζει τό συμφέρον μας, ὥστε νὰ εἶναι σύμφωνη μέ τὴν προσευχή τοῦ Κυρίου καί τὴν εὐχή ὀλόκληρης τῆς Ἐκκλησίας, πού ἐκφράζεται κατὰ τὴ θεία Λειτουργία: «πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν παραθώμεθα».

3. Οἱ καρποὶ τῆς ἀσθένειας καί τῶν πόνων

Ἡ ἀνθρώπινη ἀσθένεια καί ὁ πόνος, ὅπως εἶδαμε, πολὺ συχνὰ ἀποβαίνει μέσον φανερώσεως τῆς θείας ἐνέργειας καί δυνάμεως, προκειμένου νὰ ὀδηγήσει τὸν πιστὸ σὴ σωτηρία. Γιὰ τὸν πιστὸ ἡ ἀσθένεια καί ὁ πόνος πρέπει νὰ βιώνεται ὡς θεία δωρεά «ἀπὸ τῆς οὐρανίου χάριτος αὐτῷ ἐπιχορηγηθεῖσα»⁵⁷ καί γι' αὐτό ὁ ἅγιος Μάξιμος θεωρεῖ ἓνα τέτοιο τρόπο βιώσεως τῆς ἀσθένειας ὡς ἀρετή: «Ἀρετῆς ὄρος ἐστίν, ἡ τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας κατ' ἐπίγνωσιν πρὸς τὴν θείαν δύναμιν ἔνωσις»⁵⁸. Ἡ θεία δύναμη ἐδῶ πρέπει νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ μέ τὴν παύλεια σημασία, δηλαδή νὰ ταυτισθεῖ μέ τό

⁵⁵ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Λόγος ΚΑ' Περί ὑπό τινας ὠφελῆται*, αὐτόθι, σ. 83. Πρβλ. Γ. ΚΟΥΝΑΒΗ, *Ὁ πόνος*, σσ. 184-186.

⁵⁶ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ἀσκητικαὶ Διατάξεις*, PG 31, 1329C-1332A.

⁵⁷ ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, *Περί ἀρχῶν*, *Origenes vier Bücher von den Prinzipien*, ἐπιμ. ἔκδ. H. Gorgemanns, H. Karpp, ἔκδ. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1976 3,1,12²³ (PG 11, 272A).

⁵⁸ ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Κεφάλαια διάφορα Θεολογικά τε καὶ οἰκονομικά, ἑκατοντάς Τρίτη, οθ'*, PG 90, 1293D.

πρόσωπο του Χριστού, ο οποίος είναι «δύναμις Θεού εις σωτηρίαν» (Α΄ Κορ. 1, 24). Έτσι ο πάσχων από ασθένεια και πόνο πιστός θα γνωρίζει ότι ο Ίησους, ο οποίος κατέστρεψε την άμαρτία «έν τῷ σώματι αὐτοῦ διά τοῦ θανάτου» (Κολ. 1, 22), κατοικεῖ μέσα του και διά τῆς θείας δυνάμεως ἢ ασθένειά του ἀπό καρπός άμαρτίας μπορεῖ νά μεταβληθεῖ σέ αἰτία λυτρώσεως και σωτηρίας και ὁ πόνος του σέ χαρά. Μέ ἄλλα λόγια, διά τῆς θείας δυνάμεως και χάριτος ἢ ἀνθρώπινη ασθένεια, ἀδυναμία και πόνος μεταποιοῦνται σέ ὄργανα ζωῆς και σωτηρίας. Μέ τήν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ ἢ ασθένεια τοῦ παντελῶς ἀδύναμου ἀνθρώπου μεταβάλλεται σέ δύναμη σωτηρίας και ὁ πόνος του γεννᾷ ἐλπίδα λυτρώσεως. Στήν ασθένεια εἶναι παρών ὁ Χριστός, δίδοντάς μας τή βεβαιότητα ὅτι στίς ασθένειες και στούς πόνους μας πραγματώνεται ἡ μετ’ αὐτοῦ ἔνωση και λαμβάνουμε τόν ἀρραβῶνα τῆς αἰώνιας ζωῆς.

Μιά τέτοια θεώρηση τῆς άμαρτίας και τοῦ πόνου συνιστᾷ σέ κάθε ἀσθενούντα και πονεμένο πιστό νά ἀποβάλει κάθε αἴσθημα ἀπαισιοδοξίας ἢ ἀπελπισίας και νά ἀποκτήσει ὄχι ἀπλῶς ὑπομονή, ἀλλά «περισσεῖα χαρᾶς» (Β΄ Κορ. 8, 2). Οἱ ἅγιοι χαίρονταν γιά τίς ασθένειες, τούς πόνους τους και γενικῶς γιά τά παθήματά τους, γιατί γνώριζαν ὅτι εἶναι ασθένειες ἐν Χριστῷ και διά Χριστόν. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος λέγει χαρακτηριστικά: «Φιλοδέσποτοι γάρ ὄντες οἱ ἅγιοι, τά ὑπέρ τοῦ Δεσπότου πάθη μετά πολλῆς ἐδέχοντο προθυμίας και φαιδρότεροι τούτοις ἐγένοντο. Καί ὁ μὲν φησί: “χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου” (Κολ. 1,24), ὁ δέ Λουκᾶς περί τοῦ λοιποῦ τῶν ἀποστόλων χοροῦ τά αὐτά δή ταῦτα φθέγγεται: μετά γάρ τάς πολλάς μάστιγας “ἀνεχώρουν, φησί, χαίροντες, ὅτι κατηξιώθησαν ὑπέρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἀτιμασθῆναι” (Πράξ. 5, 41)»⁵⁹.

Ἡ χαρά τῶν ἁγίων γιά τούς πόνους και τίς ασθένειες ὀφειλόταν ἀσφαλῶς στή βεβαιότητα ὅτι πάσχουν και ὑποφέρουν διά τόν Χριστο, ὅτι «κοινωνοῦν τοῖς τοῦ Χριστοῦ παθήμασι» (Α΄ Πέτρ. 4, 13) και συνεπῶς και τῆς σωτηρίας πού πηγάζει ἀπό τά παθήματα και τό Σταυρό τοῦ Κυρίου. Ὁ Χρυσόστομος ἔχοντας αὐτά ὑπόψη του ἀναφέρει σέ πάσχουσες μαθήτριές του: «Ὁ γάρ διά τόν Χριστόν πάσχων, ὅσῳπερ ἄν τι χαλεπότερον πάθη, μειζόνων ἀπολαύει στεφάνων. Ἰκανήν τοίνυν ἔχουσαι ταύτην τήν παράκλησιν, φέρετε γενναίως και εὐχαρίστως τά συμπίπτοντα, δοξάζουσαι τόν Χριστόν ἐφ’ ἅπασιν τοῖς συμβαίνουσιν. Οὕτω γάρ και ὑμεῖς κοινωνοί γενήσεσθε τῶν παθημάτων αὐτοῦ, ἀλλά και τῶν ἀποκειμένων αὐτῷ μισθῶν και στεφάνων τῆς δόξης αὐτοῦ»⁶⁰.

Τό μυστήριο τοῦ πάθους και τοῦ Σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ φωτίζει τή ζωή τοῦ πάσχοντος ἀνθρώπου και τοῦ διδάσκει ὅτι ὅπως ὁ Κύριος σταυρώθηκε και ἀπέθανε ὡς ἄνθρωπος, ἀλλ’ ἀναστήθηκε ὡς

⁵⁹ ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Λόγος εις Βαβύλαν και κατά Ἰουλιανού*, *Critical edition of, and introduction to, St. John Chrysostom's "De sancto Babyla contra Iulianum et gentiles"*, ἐπιμ. ἔκδ. M. Schatkin, [Diss. Fordham], ἄ. τ. 1967 62¹² (PG 50, 550).

⁶⁰ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἐπιστολή Ε΄ εις Χαλκιδίαν και Ἀσυγκριτίαν*, PG 52, 642.

Θεός, ἔτσι καί ὁ πιστός σταυρώνεται ἀπό τό πάθος τῆς ἀσθένειας καί τοῦ πόνου, ἀλλά ἐγείρεται ἀπό τό κρεβάτι τῆς ἀσθένειας καί τοῦ πόνου καί θά ἀναστηθεῖ διά τῆς δυνάμεως καί ἐνεργείας τοῦ Ἀναστηθέντος Θεανθρώπου Χριστοῦ· ὅπως ὁ ἐπί τοῦ Σταυροῦ θάνατος τοῦ Κυρίου δέν ἦταν σημεῖο ἀδυναμίας ἀλλά θείας δυνάμεως καί ἀγάπης, ἔτσι, κατ' ἀντίθετο τρόπο, ἡ ἀνθρώπινη ἀσθένεια εἶναι σημεῖο τῆς παναδυναμίας τοῦ πεπτωκότος ἀπό τήν ἁμαρτία ἀνθρώπου, πού διά τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου μεταβάλλεται σέ σημεῖο λυτρώσεως καί σωτηρίας.

Κάτω ἀπ' αὐτό τό πρίσμα οἱ ἀσθένειες καί ὁ πόνος δέν πρέπει νά ἐκλαμβάνονται ὡς συμφορές καί δεινά, ἀλλά ὡς μέσα γιά τή σωτηρία μας στό πλαίσιο τῆς πρόνοιᾶς καί φροντίδας τοῦ Θεοῦ γιά τήν τελείωση καί ἁγιασμό τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὁμιλοῦν γιά τήν παιδευτική καί ἁγιαστική σημασία τῶν ἀσθενειῶν μέ ἐξαιρετική σαφήνεια καί ἀναφέρονται ἰδιαίτερα στίς διάφορες περιπτώσεις τῶν ἀσθενειῶν καθώς καί στίς ὠφέλειες πού αὐτές προξενοῦν. Συγκεκριμένα ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Σιναΐτης λέγει: «Ἔστιν ἀσθένεια διά καθαρισμόν πταισμάτων, καί ἔστι διά τό ταπεινωθῆναι τό φρόνημα. Ὁ ἀγαθός ἡμῶν καί πανάγαθος Δεσπότης καί Κύριος, ὅποταν πολλάκις τινάς ὀκνηροτέρους περί τήν ἄσκησιν θεάσῃται, δι' ἀσθενείας λοιπόν, ὡσπερ δι' ἀνετωτέρας ἀσκήσεως τήν σάρκα αὐτῶν ταπεινοῖ· ἔστι δ' ὅτε καί τήν ψυχὴν λογισμῶν πονηρῶν καί παθῶν ἐκκαθαίρει»⁶¹. Ἀκόμη πῶς λεπτομερῆς ἐμφανίζεται ὁ ἅγιος Ἰσαάκ ὁ Σύρος, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει: «Οἱ ἀγωνισταί πειράζονται, ἵνα προσθήσωσι τῷ πλούτῳ αὐτῶν· οἱ χαῦνοι, ἵνα ἐκ τῶν βλαπτόντων φυλάξονται ἑαυτούς· καί οἱ ὑπνώπτοντες, ἵνα εἰς ἐξυπνησμόν εὐτρεπισθῶσι· καί οἱ μακράν ὄντες, ἵνα προσεγγίσωσι τῷ Θεῷ· οἱ δέ οἰκεῖοι, ἵνα ἐν παρῶνσι εἰσοικισθῶσι... Διά τοῦτο λοιπόν, πρῶτον πειράζει ὁ Θεός εἶτα δεικνύει τό χάρισμα»⁶².

Οἱ ἀσθένειες, λοιπόν, οἱ πόνοι καί κάθε πειρασμός πρέπει νά θεωροῦνται εὐεργεσίες Θεοῦ, πού δόθηκαν μέ σκοπό τή διαρκῆ ἐγρήγορση τοῦ πιστοῦ στόν ἀγώνα γιά τόν ἁγιασμό, καί συνεπῶς πρέπει νά γίνονται δεκτά μέ εὐγνωμοσύνη καί μέ τή βεβαιότητα ὅτι ὁ Θεός ἐπιτρέπει τί δοκιμασίες πάντοτε κατά τό μέτρο τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων, ὅπως λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος: «οὐκ ἔασει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε» (Α΄ Κορ. 10, 13)· ἢ, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος: «Οὔτε ἐν συμφοραῖς ἀεὶ ἀφήσιν ἡμᾶς, ἵνα μὴ ἐκκακῶμεν ἢ ἀποκάμωμεν, οὔτε πάλιν ἐν ἀνέσει δι' ὅλου, ἵνα μὴ ραθυμώτεροι γινόμενοι, ἐκπέσωμεν τοῦ τῶν σπουδαίων χοροῦ»⁶³.

⁶¹ ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, *Κλίμαξ, Λόγος ΚΣΤ' Περί διακρίσεως λογισμῶν παθῶν, καί ἀρετῶν*, PG 88, 1024D.

⁶² ΙΣΑΑΚ ΤΟΥ ΣΥΡΟΥ, *Λόγος ΜΗ' Περί τοῦ διά ποίας αἰτίας ἀφήσιν ὁ Θεός τοὺς πειρασμοὺς*, σσ. 198-199.

⁶³ ΙΩΣΗΦ ΒΡΥΕΝΝΙΟΥ, *Λόγος περὶ καρτερίας, Τά Εὐρεθέντα Β΄*, σ. 420. Πρβλ. ΝΙΚ. ΙΩΑΝΝΙΔΗ, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, σ. 358.

Ἐπιλεγόμενα

Τελειώνοντας θά ἤθελα νά ἀναφέρω μιὰ θαυμάσια εἰκόνα πού συναντοῦμε στήν Ἀποκάλυψη καί ἀφορᾷ στή δόξα πού θά ἀπολαύσουν στόν οὐρανό ὅλοι ὅσοι ἐβίωσαν στή γῆ τό πάθος τῶν πειρασμῶν, τῶν ἀσθενειῶν καί τῶν θλίψεων καί πορεύθηκαν τή «στενή καί τεθλιμένη» ὁδό: «Καί ἀπεκρίθη εἷς ἐκ τῶν πρεσβυτέρων λέγων μοι· οὗτοι οἱ περιβεβλημένοι τᾶς στολᾶς τᾶς λευκάς, τίνες εἰσί, καί πόθεν ἦλθον; Καί εἶρηκα αὐτῷ· Κύριέ μου, σύ οἶδας. Καί εἶπέ μοι· οὗτοί εἰσιν οἱ ἐρχόμενοι ἐκ τῆς θλίψεως τῆς μεγάλης, καί ἔπλυναν τᾶς στολᾶς αὐτῶν καί ἐλεύκαναν αὐτάς ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀρνίου. Διά τοῦτό εἰσιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ, καί λατρεύουσιν αὐτῷ ἡμέρας καί νυκτός ἐν τῷ ναῶ αὐτοῦ. Καί ὁ καθήμενος ἐπί τοῦ θρόνου σκηνώσει ἐπ' αὐτούς... καί ὁδηγήσει αὐτούς ἐπί ζωῆς πηγᾶς ὑδάτων, καί ἐξαλείψει ὁ Θεός πᾶν δάκρυον ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν» (Ἀποκ. 7, 13-17).

